

elkövetett helyesírási szabálysértéseket, akkor nemcsak nem káros ez a módszer, hanem éppen a legerősebben hozzájárul majd ahhoz, hogy a tanulónak mindenkor rendelkezésükre álljanak a helyesírási szempontból számukra bizonytalan írású szavak. Ezzel a módszerrel tudjuk csak legerősebben kiküszöbölni azt is, hogy a tanulók ne kövessék el csaknem minden dolgozatban ugyanazokat a hibákat. Megjegyezzük, hogy helyesírási szabályzatunk és az új nyelvtankönyvek ugyanígy állítják egymás mellé oszloposan az ejtés és az írás közötti eltérés megfigyelése végett a különböző szavakat.

Bemutatunk egy példát a szöveges és az oszlopos dolgozatjavítási módra:

4. dolgozat javítása  
József Attila Hazám c. versének  
elemzése

#### Szöveges javítás

1. Tartalmi hibám: A vers nemcsak a népbetegségek elleni küzdelemre figyelmeztet, hanem elsősorban a Horthy-rendszer alatti kivándorlás problémáira, a hazához való hűségére mutat rá.
2. Nyelvhelyességi hibám: A kába szó jelentése: nem kábult, hanem ostoba, dőre.
3. Versani hibám: A versrészlet verselése nem hangsúlyos (magyaros), hanem jambikus — időmértekes keresztírmekkel.
4. Súlyos helyesírási hibám: 1. helytelenül választottam el a *hazámért* szót, mert a két magánhangzó között levő egyetlen rövid mássalhangzót a következő sorba kell átvinni. Helyesen: *hazámért*. 2. a *borba fojt* szót helytelenül írtam, *fojlt*-nak. Nem a *fojlik*, hanem a *fojt* igéből származik.
5. Gyakori helyesírási hibám: Négyyszer nem

tettem ki a vesszőt az *és, s, meg, vagy* kötőszó elé, bár mellérendelő összetett mondatok tagmondatait kapcsoltam velük össze.

#### Rendes (oszlopos) javítás

Helytelen:

tanulnák  
eljátszunk (2-szer)  
de azonban  
a baranyamegyei (3-szor)

Helyes:

tanulnék  
eljátsszuk (-juk)  
csak: *de* vagy *azonban*  
a Baranya megyei

Ezt az általunk már 1955-ben helyi jelleggel a pécsi általános iskolákban kipróbált módszert (l. Tájékoztató, Pécs, 1945.) alkalmazza Makay Gusztáv is középiskolás viszonylatban a dolgozatjavítási órákra. (L. Irodalomtanítás, Bp. 1964. 262.) Azt hisszük, különösebb nehézség nélkül beválhat e módszer a falusi általános iskolákban is, ha a tanár alapos átgondoltsággal és ügyességgel szoktatja rá tanulóit az említett módszerekre, és ha időt, fáradságot nem sajnál tanulói helyesírási készségének fokozására.

A helyesírási készség kialakítása és megszilárdítása végtére is nem lehet még mindig tantervmegszabta jámbor óhaj csak. Mindent el kell követnünk a helyesírási eredmény sürgős megjavítására. Nem kell visszariadni az új módszerek alkalmazásától.

Dr. Tóth István

Pécs, Tanárképző Főiskola

## KOMPLEX GYAKORLATOK SZÓKÁRTYÁVAL A NYELVTAN-HELYESÍRÁS TANÍTÁSÁKOR

Az egyszerű: nézd-írd, mondom-írd, emlékezz-írd típusú gyakorlatok éppúgy nélkülözhetetlenek, mint a többlépcsős, láncszerű, komplex gyakorlatok. A nyelvtankönyvekben az előbbi típus uralkodik. Ezekből áll össze a fokozatok rendszere, de ez a fokozatosság nem gyakorlaton belüli, hanem gyakorlatok közötti. Ezzel szemben a komplex gyakorlatnak az az előnye, hogy ugyanazzal a nyelvi anyaggal dolgozik a gyakorlat minden mozzanatában. „Megforgatja”, átvilágítja a nyelvtények egy csoportját, sokoldalúan elemzi a példaanyagot, a legnagyobb intenzitást biztosíthatja az érzékszervi megfigyeltetés, a szabályalkalmazás, a szóbeliség és írásbeliség ösz-

szekapcsolása szempontjából. Mire a szóanyag végigér a gyakorlat 4–5 fokozatán, szilárdulnak a szükséges emlékképek, erősödik a nyelvi tények és általánosítások kapcsolata. Nézzük konkrét példákön a gyakorlatitípus előnyeit!

3. osztály.

*Komplex gyakorlat nyolc szókarttyával.*

Témakör: ige — az *-it* végű igék gyakorlása.

Szóanyag: alakít, árusít, bővít, csillapít, díszít, erősít, épít, fordít.

Lépések: 1. A kiosztott szókarttyákat rak-

juk abc-sorrendbe! Szabályidézés. 2. Mondatalkotás. 3. Helyesírási nehézségek a szavak belsejében. 4. Mondjuk el emlékezetből a nyolc szót! 5. Írjuk le emlékezetből a nyolc igét! Ünneleőrzés, ellenőrzés.

A gyakorlat sokféleképpen megoldható, minden mozzanata variálható, az osztály szintjéhez alkalmazható. Pl. szókértáya-halmazból egy (két) tanuló végzi a betűrendbe rakást, a mondatalkotás fogalmazásszerű mondatkapcsolásá fejlesztése, közös és egyéni elmondás emlékezetből (a gyengék közül is valaki), írás a kezdőbetűk táblára írásával vagy kezdőbetűs emlékezetű nélkül (hiszen az abc ismerete kötelező második osztálytól). Ennek a gyakorlatnak tehát a következő a modellje: rendezés, mondatalkotás, helyesírási vizsgálat, emlékezetfejlesztés, emlékezetből írás. Ha nem is végtelen a modellek lehetősége, gyakorlatilag biztosítja a szóanyag természetéhez, a gyakorlás szükségleteihez igazodó, fokozatosságra épülő változatosságot és élet-szerűséget, ami a szimplex gyakorlatoknál érdekesebbé, ebben az életkorban motiválóbba, végül is jobb hatásfokúvá teszi az összetett gyakorlatot. A tanulóknak igényévé válik az összefüggéskeresés. Megszokja a komplex gyakorlatok jellemző modelljeit: gyűjtés, rendezés, csoportosítás, mondatalkotás, kiegészítés, válogató tollbamondás stb. A tanuló tehát állandóan rendszerben, analógiában, szabályalkalmazásban, nyelvtani összefüggésben gondolkodik.

Hasonlíthatatlan előnye a komplex gyakorlatnak a nyitottság, a szükségletek szerinti továbbfejlesztettség. Pl. az előbbi szókértáya igekészlet kiterjeszhető a teljes abc-re. Elsősorban a tankönyv szójegyzékére kell támaszkodnunk a tervezésben, így a szójegyzék -ít végű igéit szinte egyetlen gyakorlattal, „fölszippanthatjuk”, analógiás gyűjtéssel a szójegyzék megadott betűjével aztán a szókértáyakon nem szereplő szavakat is föltárhathatjuk, földolgozhatjuk. Egy ilyen „monstre” szógyűjtés, szó-seregszemle, csoportosítás természetesen túlcsep egy gyakorlóóra egyetlen, hagyományosan értelmezett tízperces gyakorlatának keretein. Korszerű foglalkoztatási formák azonban még ezt a feladatot is elbírák, pl. a versenyszerű csoportfoglalkozás, amely a—f, g—m stb. blokkokban alkalmas a teljes szóanyag áttekintésére. További megoldások: témakörön belüli folyamatos gyakorlásként több órán göngyölíthetjük föl a szójegyzék egész szóanyagát, napközis társasjátékká fejleszthető az a—zs kezdőbetűs -ít-végűek (alakítottól a zsurigóig) szókértáya vetítése. Utóbbihoz csak meg kell komponálni a játékszabályokat (pl. betűrendbe rakás, gyors szó-megtalálás, -ul, -ül végű pár említése, ellentétes jelentésű ige mondása, időátalakítás, idézetmondás az igével, igekötőssé alakítás stb.).

Látjuk, hogy ilyen módon a gyakorlat különböző formái különböző pontokon használhatók föl. A leírt alapforma már az -ít végűek első gyakorlóóráján, kibővített formája azonban csak az ige témakör végén, negyedikben vagy a napköziben használható föl (utóbbi helyen és változatban fokozottan didaktikai játékká alakítva). Egyik legvonzóbb forma a 10×10 cm-es szókértáya a legkéményebb fehér kartonból, a kevésbé kemény színes kartonok (természetesen színes kihúzótsal) szintén hangulatosak, s a manipuláció örömen túl (íme, a szókértáyas gyakorlatok egyik motiváló tényezője) esztétikai élményt is nyújtanak.

Nézzünk egy másik komplex gyakorlatot. Szintén megvan a 6—8 szókértáyra egyszerűsíthető formája. A teljes változat azonban rendszerteremtő hatásánál fogva alkalmas a tantervi követelmények hatékony megvalósítására a nyelvtan—olvasás—fogalmazás koncentrációjában, manipulatív, játékos, sokoldalúan fejlesztő formában. Számos szóbeli és írásbeli gyakorlat kibontható ebből a köteg szókértáyból. A melléknév témakörben felhasználható 3—4. osztályban egyaránt. A komplex gyakorlat lényege az ellentétes jelentésű melléknévek gyakorlása tizenhét (17) ellentétpár segítségével. A harmincnégy melléknév kezdőbetűiből fölépíthető a teljes abc. A szóanyag a következő: *előzékeny-udvariatlan; áporodott-friss, értelmes-ostoba, nedves-szik-kadt, pazarló-zsugori, ősz-tavaszi, hajlékony-merev, könnyű-súlyos, ifjú-öreg, gyors-lassú, csöppnyi-óriási, aggódó-gondtalan, régebbi-újabb, izetlen-jóízű, borús-derűs, cammogó-vágtató, nyitott-zárt*. Valamennyi szó a szójegyzékekből való, tehát a tanulók kötelező szókincséből, sőt: a helyesírási gyakorlásra szánt szókészletből. A legkézenfekvőbb feladatok a következők: csoportosítás ellentétes jelentésű párok szerint, mondatba foglalás, abc-sorrendbe rakás, az ellentétes jelentésű melléknév gyors megtalálása a betűrendes szókértáyak közt. Játékos forma: kártyázás a következő játékszabályokkal: Arányosan elosztjuk (kiosztjuk) a szókértáyakat, mindenki csak egyik színből kaphat (az ellentétes jelentésű melléknéveket ugyanis vagy különböző színű kartonra, vagy különböző színnel írjuk). Az első tanuló kitesz egy szókértáyat, akinél az ellentétes jelentésű szó van, ráteszi. Aki rá-tette, most az hívhatja ki kártyájával a következő ellentétes jelentésű melléknévet. Győz, akinek előbb elfogy a kártyája. A fogalmazással és olvasással való koncentrálás számos formája megvalósítható. Az egyes szavak szinte asszociálnak egy-egy olvasmányt, az ellentétpárok pedig fogalmazásszerű mondatkapcsolatokba kívánkoznak.

Az olvasással való koncentrációnak korlátlan a lehetősége, s a szókértáya szinte életre

kelti, tapinthatóvá teszi a szavak jelentését. A szó-öröm, a nyelvi ismerkedés különös érzékletességű formája a szókérték rendezgetése. Nem az esztétikai élmény trónfosztása még az sem, ha a vers lesz nyelvtani példatár. Ellenkezőleg, ez a nemes anyag csak közelebb hoz a műhöz, ha nyelvtanilag is átvilágítjuk. A *Mama* c. vers igéi pl. változatosan csoportosíthatók: cselekvés, történes, létezés, a múlt idő jele vagy a követelményekhez igazodva a mód szerint. Fölépíthető a szókértékből a vers ige-váza, s az ige-vázlat emlékezetből leírható, akár strófként csoportfoglalkozásban is. A *Tisza* melléknéveiből kirakható a melléknév helyesírásának rendszerező táblázata: kanyargó, dicső; mély, ünnepélyes; nyári, mármárosi; legjámorabb; friss, édes, magas, kis, piros; friss, levágott, partalan, legjámorabb. Az átcsoportosítás azt is szemlélteti, hogy egy szó több csoportba is tartozik, mert több helyesírási szabály vonatkozik rá. A negyedik eső félévi olvasmányokkal (a kézikönyv szerinti tanmenetből kiindulva) úgy koncentrálhatunk, hogy a szókértékfejlesztés és olvasmányrögzítés együtt oldódik meg az igezabályok gyakorlásával. Olvasmányok jellemző igéit vetítjük szókértéjára, első feladat az olvasmány címének földézése (kitalálása): páholta (A kocsisok meg a grófok), ődöngtem (Mindennapi kenyérünk), kiázzék (Hogyan készítik a cukrot?), rejtőzött (A levél), toporzékoltam (Mama), szelőlőztessünk (A lélegzés). Milyen témakörből valók az olvasmányok? (A hat szó öt külön-

böző témakörből való.) A szavak egyenkénti nyelvtani elemzését tollbamondás követheti, vagy most már az olvasmány cím alapján emlékezetből írják le a hat szót. A környezetismereti munkafüzet szóanyagával is dolgozunk kell nyelvtanórán. Pl. 3. osztályban a főnévnl (még szerencsésebb negyedikben) a következő szavak szótagaiból (a négy szó egy szótagjából) rakják ki egy gyomirtási mód nevét: sakál, darabol, borona, rombolás (sarbólás). Ismeretföldézés, rögzítés, nyelvi képzeletműködés, szókértékaktivizálás — és mindez teljes összhangban a nyelvtanóra tárgyi céljával.

A komplex szókértékgyakorlat logikája a programozás felé mutat. A lépések láncreakciószerűen bomlanak ki egymásból. Csak fel kell írni egy-egy gyakorlat mozzanatait, aztán megfelelő előzmények után önállóan megteszik a gyakorlat 4—5 lépését a kirakott 8—10 szókérték segítségével. Ezen a fokon már jelképesé válik a manipuláció, a rakogatás. A kérték csak a bevált gyakorlásmód kiindulópontjává szolgál. Két-három jól komponált összetett szókértékgyakorlatból fölépül egy feladatlapok, programozó lapok nélküli, saját programozású gyakorlóóra. A technikailag, esztétikailag és főleg módszertanilag jól tervezett szókértékgyakorlatokból évről évre gyarapítható a korszerű nyelvtanítás kelléktára.

Cs. Nagy István

Szombathely, Tanítóképző Intézet

